

BERGAMA'DA DOKUMACILIK

Osman BAYATLI

Bergama ve köylerinde XIX. asır sonlarına kadar tezgâhsız ev, yok gibiydi. Hemen her evde pamuk bezi veya halı tezgâhı bulunurdu.

Yapağı taranır, eğrilir, halı, kilim dokunurdu. Pamuk, evdeki çıkırıklarda mahlıç yapılır, çıkırıktan eğrilir, beyaz veya alaca bez dokunurdu.

1880 tarihinde Bergama'da açılan çırçır fabrikasından on yıl kadar sonra ikinci bir fabrikanın da kurulması sırasında (evdeki tezgâhlar boş kalacak diye) bir isyan çıkmış (kanlı fabrika) adını alan bu fabrika halk tarafından yıkılmış ve yakılmıştı.

Bütün bu hareketlere karşı, Avrupa'nın ucuz malları karşısında yerli dokumalar rekabet yapamamış ve gittikçe bunların sayısı azalmıştır.

Bugün ise Bergama'nın ancak üç bölgesinin bazı köylerinde dokumacılık kalmıştır:

1 — Kozak:

Bergama'nın kuzeyinde bulunan 500 rakımlı Kozak yaylasının 18 köyünden Yukarıbey, Çamavlu, Terzihaliller, Hacıhamzalar, Yukarıcuma ve Aşağıcuma köylerinde halı, kilim, heybe, torba ile pamuk bezi dokunmaktadır.

Eskiden Kozak köylerinin hemen her evinde tezgâh vardı. Kızlar küçük yaştan halı usturası (ilme bıçağı) kullanmasını öğrenirlerdi.

Tezgâh dokumasını bilmeyen kızlar kolay kolay evlenemedikleri gibi, bu yaylada bulunan 4 milyondan fazla çam ağacındaki kozakları toplamayanlara da kız vermezlerdi. Tezgâh dokumasını bilmeyen kızlar için, (yuva kuramaz), 20-30 metre yükselen çamlardaki kozakları keye ile (ucu çatallı dört metre uzun sırık) toplama

mak cesaretini gösteremiyen delikanlılar için de (ev bakamaz) denirdi.

Kozak'da dokunan kilimlerin adları:

Sandık, havutbaşı, tarak, çayırçiçeği, payam, gümüşçengel, keçitüğmez, benli, savran, armudçiçeği, ördekzulfü, bölük-yürek, ve yörük taracağı.

Torbaların adları:

Kestaneyaprağı, elekyüzü, farda, koz-içi, deveboynu, kapıkolu, taka, tırnak, balık, göz ve çınaryaprağı.

Heybelerin adları:

Aklı, sulu, elekyüzü, al, tarak, bölük uykulama.

2 — Yunddağ:

Bergama'nın güneyinde 1084 rakımlı yaylada bulunan 60 kadar köyden bilhassa Seklik, Atçılar, Sarıahmedler, Maldan, Süngüllü, Pınarköy, Karahüseyinli, İsmaili, Bayramcılar ve Yeniceköy'de halı, kilim, heybe ve torba dokunmaktadır.

Yunddağ'da dokunan halıların adları: Deveboynu, yeşilbaş, ve düzbiçim.

Kilimlerin adları:

Taraksili, Türkmensili, tabansili, cırnaksili, ve sandıksili.

Torbaların adları:

Koçboynuzu, türkmen, gülsüm ve çakmaklı.

3 — Yağcıbedir:

Bergama'nın batısında 1051 rakımlı geyikli dağının eteklerinde bulunan Mazırlı, İslamlar, Kızılçukur, Demirciler, Kıroba, Kocaoba, Yenice, Samanlık, Çağlar, Çakırlar ve Yanıgüde köylerinde halı, kilim, heybe, torba, çuval ve çul dokunmaktadır.

Bu köylerde dokunan halıların başlıca üç çeşidi vardır: Oba namazlası, karagöz namazla, yapraklı (sarı) namazla.

Bunlardan oba namazlasının baş tarafına yünden süsler bulunana gelinler içindir. Her kızın böyle bir namazlası bulunmaktadır.

Kilimlerin adları:

Gbasilisi, avunduksilisi, eğrisili, tarak, çakmak, döşek, kocagöz, karakocalı, bölüklerarası ve narınç kilim.

Torbaların adları:

Taka çınaryaprağı, çıyanayağı, sülücek, kızgardan, oturak, farda ve yoz torba.

Heybelerin adları:

Farda, elek, aklı (ortası aklı, her yanı aklı) tarak ve kıl heybe.

Çuvalların adları:

Ağırnakış, nakışkalaba, yüzükara, fardalı yükçüvalı ve unçüvalı.

Çul, keçi kılından dokunur, hasır gibi kilimin altına serilerek kullanılır. Eski bir yunddağ halısında şu motifler vardır:

Ortasında mihrap, mihrap içinde çiçek saksısı, seymen içinde badem çiçeği, sekiz köşeli yıldız, ortasında çobanaynası. Mihrap altında sandık, içinde kesilmiş dört portakal. Sandık altında göynek nakışı (bu nakış yürük gömleklerinde vardır). İçinde benciklere kediyayağı, çerçevesindeki noktalara boncuk, kıyısına da me nekşe denilmektedir.

Yağcıbedir halısında ise başlıca:

Belik, goraf, sıçandışi, aladirek, tatlı ve ekşi elma, topuz, çanak-çömlek, sığır dili, saçayağı, sekiz köşeli yıldız ile mēremeli (Meryem eli) motifleri vardır.

Halı, kilim dokunan tezgâhlar gayet sadedir.

İki yan ağacı, alt üst iki yuvarlak ağaç, bir güzü götürçe, bir gelenvara, iki çözüğü çomağı, alt üst ikişer buruk kazıkdan ibarettir.

Kirkit, makas, bıçak ve iki cımbar, yün çözüğü ve atkuları dokumağa yaramaktadır.

Pamukbezi tezgâhında ise:

4 ayak üstünde iki yan ağacı, iki ön ve arka ulama ağacı, iki ayaklı ile iki çözüğü tarağı vardır. Mekik, masır, cımbar iplikleri dokumağa yaramaktadır.

Pamuk bezi tezgâhında ise:

4 ayak üstünde iki yan ağacı, iki ön

ve arka ulama ağacı, iki ayaklı ile iki çözüğü tarağı vardır. Mekik, masır, cımbar iplikleri dokumağa yaramaktadır.

Bez dokunan bazı köylerde de, çözüğü ve atkısı yün olan kırpıt dokunmaktadır. Bunlar, döğülererek pişirilmektedir. Kış için iyi bir elbiselik olmaktadır.

BOYALAR:

Kozak ve Yunddağ dokumalarında daha çok anilin boya kullanılmıştır. Halbuki Yağcıbedir dokumalarında nebatî boyaya önem verilmiştir. Söylediklerine göre, gerek nebatî boya, gerekse anilin boya, iyi boyanmadığı takdirde solmakta, parlaklığını kaybetmekte, dokumaların kıymetini düşürmektedir.

Bugün unutulmak üzere olan bu boyalar hakkında yaşlı kadınlardan elde edilebilen bilgi şöyledir:

Meşe kabuğu: (buna telli mazi da derler) kahverengi ve siyah boyar.

Kobak döğüdür, kaynatılır. İp içine konur, yine kaynatılır. Açık kahverengi olur. Siyah olsun istenirse, içine küflü demir atılmış yoğurt suyu ile tekrar kaynatılır. (Şimdi zaçkıbrıs kullanılmaktadır.)

Boyanın parlak olması için şapla otu ve somak tohumu veya serkele otu da katılmaktadır.

Palamut tırnağı: siyah boyar.

Döğüdür, kaynatılır. İple tekrar kaynatılır. Çıkarılır, yıkanır. İçine zaçkıbrıs (bir avuç kadar) ile biraz da tuz konur, kaynatılır. Çeşmede temiz su akıncaya kadar yıkanır.

Nar kabuğu: kahverengi ve siyah boyar.

Kaynatılır. Bir kevgirle kabukları çıkarılır. İp içine konur, kaynatılır. Biraz zaçkıbrıs ile tuz atılmış temiz suda tekrar kaynatılır. Zaçkıbrıs az konursa boya kahverengi, çok konursa siyah olur.

Ceviz kabuğu: kahverengi boyar.

Taze kabukları kaynatılır, kabukları kevgirle çıkarılır, içine ip atılır. Kaynatılır. Çıkarılan ipler, durulmuş güllü suya batırılırsa kahverengi olur. Çok açık olur-

sa biraz zaçkıbrıs da konur. Sonra, soğuk suda ipler iyice yıkanır.

Kök boya vişne rengi boyar.

İp, sek ile kaynatılır, (kil gibi toprak olup Çağlan köyünde çok vardır. (Şimdi şap kullanılmaktadır.) çıkarılır. Sonra temiz ılık su içine, (Ağustos'da toplanmış) kök boya döğülerek atılır, tekrar kaynatılır, çıkarılır. Topaçla döğülerek iyice yıkanır.

Çamur-hamur boya: Siyah boyar.

İlice çamuru içine ipler gömülür. On gün kadar bırakılır. İçine küflü demir atılmış ekşi hamur suyuna atılır. Çamurdan çıkarılan ipler bu su ile kaynatılır, sonra su ile yıkanır.

NOT: Eyyam-ı Bahur'da ipler çamurda kalırsa çürük olurmuş.

Çömlek boya: Lâcivert boyar.

Bir çömlek alınır, içine döğülmüş ve kaynatılmış kök boya suyu konur. Durulmuş küllü su da katılır. Arpa unundan tutulmuş maya bir keseye konarak içine sallandırılır. Başka bir kesere de ceviz kadar çivit boya konur, bu da çömlek kul-

puna bağlanmak suretiyle içine sallandırılır.

Çömlek, ocak başında hafif ateşli bir yerde 2-3 gün bırakılır. Burada ekşir. İçine parmak sokulduğu zaman beneksiz yüksük tutarsa maya olmuştur.

Küpün içine ip batırılır. 1-2 saat bırakılır, çıkarılır. Bir çuvala sarılır. Bir saat sonra, serilir, kurutulur.

Rengi açık olursa ve koyu lâzımsa tekrar batırılır. Böylece bir iki defa yapılır. Kurutulan ipler, yeniden kök boya döğülerek temiz suya konur, kaynatılır, sonra yıkanır.

Asma yaprağı, tazesı filizî, kartı sa-ı boyar.

İçine sek (şimdi şap) konmuş su kaynatılır, ip içine atılarak tekrar kaynatılır, çıkarılır, sarı olur. Solmaması için ipler çömlek içine konur. 1-2 saat bırakılır. Çıkarılır, temiz yıkanır.

Dokunan halı, kilim, heybe ve torbalardan bir kısmı satılmaktadır. Bunlardan Yağcıbedir dokumaları boyaarı yüzünden daha kıymetlidir.